

باب چہارم در زہد و تقوی

قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے کسانیکہ بوجہ انیت حق جل و علا اقرار کروید پر سیرگاری کنسیدین

را اثبات کرو و تقوے فرمود تا بدانے کہ عروس ایمان با آنکہ جانے

دارد بے زیور تقوے کمانے نزار و کہ تقوے اسی ست کہ جمیع صفات

حمیدہ را شامل ست و متقی کسے را گویند کہ خود را جمیع او امر شرعی نامور

گرداند و از جمیع نواہی اجتناب کردہ باشد و اینچنین کس از سقران حضرت

صمدیت ست کہ **إِنَّ أَكْثَرَكُمْ عَنِ اللَّهِ أَنْفُسًا**

مثنوی

حق کشاید ہر دو دست عقل را

در گریز از دانا سے دام او

بر نظر چون پردہ چسپیدہ بود

او بہار ست و در گاہ ماہ وسے

چونکہ تقوی بست دو دست ہوا

این جہان دام ست و اندازو

کین غم نہا پردہ دیدہ بود

شاد از وسے شو مشوار غم روی

و در اثر ست کہ عجب از کسے کہ داند کہ مرگ حق ست شاد چگونه باشد

و عجب از کسیکہ داند کہ دوزخ حق ست چگونه خندد و عجب از کسیکہ

سے بنید کہ دنیا یا ہیچکس قرار نمی گیرد دل بران چون نند و عجب از

کسیکہ داند کہ قدر حق ست و دل بروز سے چگونه مشغول دارد و در شمار

کہ فرزند لقمان حکیم از پدر خود پرسید اگر نبدہ را در یک نعمت مخیر گردانند

که ام نعمت اولی تر که اختیار کند گفت نعمت دین گفت اگر دریا باشد
گفت دین و مال حلال تا دین خود را بداند از آفت طمع نکاهد و گفت
اگر سه بود گفت دین و مال حلال و سخاوت تا بداند اساس سعادت محکم گرداند
گفت اگر چهار بود گفت دین و مال حلال و سخاوت و حیاتا بواسطه آن مال
خود را در ریاء و مخالفت حق صرف نکند گفت اگر پنج باشد گفت دین و مال
حلال و سخاوت و حیا و خلق نیکو گفت اگر شش باشد گفت ای پسر
هرگز این پنج چیز را از دوستان و برگزیدگان حق ست

بیت

خلق خوش فاعلی شکار کند | یک صفت بیش ازین چه کار کند

یحیی بن خالد گوید که کریم چون پارسا گرد دستواضع شود و ناکس و سفیه

چون پارسا شود و روسے تکبر پیدا آید عیسی علیه السلام بقومی بگذشت

تزار و ضعیف گفت شمارا چه رسید گفتند از بیم خدا سے تعالی که اختیاریم

گفت حق ست بر خدا سے تعالی که شمارا این گرداند از عذاب بقومی

دیگر بگذشت از ایشان تزار تر و ضعیف تر گفت شمارا چه رسید گفتند

از زوی بهشت مارا بگذشت گفت حق ست بر خدا سے تعالی که شمارا

با آرزوسے خود پارسا ند و بقوسے دیگر بگذشت ازین هر دو ضعیف تر و تزار تر

وروسے ایشان چون نور آئیندے تافت گفت شمارا چه رسید است

گفتند مارا دوستی حق تعالی بگذشت با ایشان بهشت گفت

بنماهند مقربان شما سجد مقربان مرا بجاست شما نشنود و اند

نظم

ساکاد اسنے طریق راہ چیت	دائماً با نفس خود بودن بکرب
قوت خود خوردن مدام از خون دل	ترک کردن لغت شیرین و چرب
خلوت تار یک و بیدار سے شب	سعدہ خاسلے و ذکر چار ضرب
ہر کہ اور اپنی پین کار سے بود	کوس او کو بند اندر شرق و غرب

از بزرگ حقیقت تقویٰ پر رسیدند گفت عبادت حق بندہ را بر تبتہ تقویٰ
میرساند و تقویٰ پر پیر کردن است چون کسی از دنیا پر پیر کند زاهد باشد و
چون بنعم عقیدت نیز ملتفت نگردد عارف بود اما در بخت تقویٰ وقتی بکمال رسید
کہ از انانیت و ہستی و پندار وجود خود پر پیرد و از خویش بگماند و تا ہی ہشتاد

نظم

آشنای حضرتش دانی کہ کیت	زینجهان وزان جهان بیگانہ
-------------------------	--------------------------

یکے از انبیا پر سید بار خدا یا اولیا و دوستان تو کہ اعم اند گفت انہا کہ چون
کودک کہ با در شقیقت باشد بن شقیقت باشند و چنانکہ مرغ پناہ باشیان
ایشان بزرگ من دهند چنانکہ پلنگ کہ چشمگین شود باک از هیچ چیز ندارد
ایشان چشمگین شوند چون کسی معصیت کند یکے در خدمت جناب امیر المؤمنین
علی علیہ السلام حاضر شدہ سوال کرد کہ اسے امیر مؤمنان با من سخن از
مراتب تقویٰ بگوئے حضرت فرمود کہ اسے راہ و طریق سلوک گاہے
بخارستان گذر کرد کہ و براہی کہ در و کثرت خار با باشد مرور نمود و گفت سب

فرمود کہ آنجا چہ سنے کر دے دور راہ رفتن چہ نکل بجاسے اور دے گفنت
 باحتیاط تمام درامن را بیکر میروم و بتامل بسیار قدم بر زمین نهادہ از زخم خار
 پر میر میگردم حضرت فرمود ہی التَّقْوَى یعنی ہمیں سنت تقویٰ انچہ توئی پر سید
 پس صاحب تقویٰ را باید کہ در خارزار دنیا کہ سترتاسہ سواتع ہلاک و سواتع
 خطرست بہین نوع حذر نماید و جہد کند تا خار شہوات و درامن دلش نیافرید
 عیسیٰ گفنت در مال اہل دنیا منکرید کہ پر تو آن حلاوت ایمان شمارا بر دو این
 از ان گفنت کہ آن حلاوت در دل پیدا آید و حلاوت ذکر از حسرت کند چہ و حلاوت
 در کین ل نیاید و در وجود دو چیز بیش نیست حق ست و غیر حق چون دل در
 غیر حق بستے با نقد راز حق گستہ می شود و آنقدر کہ از غیر او گستہ سے شود
 بحق تعالیٰ نزدیک شود کی از دوستان معروف کرخی باو گفنت بگوئی تا آن جہیت کہ ترا از
 خلق دو دنیا نفور کردہ است و خلوت و عبادت مشغول کردہ است آیا ہم گفنت
 یا ہم گور یا ہم دوزخ یا امید بہشت گفنت اینہم خود چہیت باو شناسے کہ انہم
 بہت دوست اگر دوستے سے بچشی اینہم فراموش کنی اگر ترا باوی معرفت
 و آشنائی پیدا آید ازین ہمہ ننگ دار سے چہ چہ چہ

دنیا و آخرت پہ گاہے فرود ختم | سو و چنین خوش ست کہ بجا کند کسی

دستے آمد بہ جاؤ و علیہ السلام کہ در سترین بندگان من ترو من کسی ست کہ

مراند براسے ہم و طمع پرستد لیکن تا حق ربوبیت گذاروہ باشد و در زبور

کہ کیت ظالم تر از کسیکہ مرابرای بہشت و دوزخ پرستد اگر بہشت و دوزخ

نیافریدے مستحق طاعت نبودے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود

مناجاتی

تھرا تیرا سلمے دوست دار و درویش سبیل پارسا را گفت ای بلال جہد کن
 تا چون بخواہی رفت ازین دنیا درویش باشی نہ تو تکر و گفت درویشان بہت
 سن در بہشت روند پیش از تو نگران بیانصد سال در یک روایت چہل سال گنت
 باز پسین کسیکہ در بہشت رود از پیغیران سلیمان بن داؤد بود انس بن مالک
 رضی اللہ عنہ میگفت گاہ بودے کہ یک ماہ و چہل روز بگذشتے کہ در حجر ہاسے
 رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دو ذکر دندے و دیگر برآشدان نہ نماوندی
 در حجر ہا از طعام بیچ نبود مگر آنکہ از خانہ انصار کسے طعام فرستادی بدان گذرانید
 و کسے را از ان حال خبر نبود عیسیٰ علیہ السلام گفت با حواریان نان جوین و ترہ خرید
 و گروگندم مگر دید کہ شکر آن قیام نتوانید کرد و تو تکر بسختے تمام در بہشت رود
 و رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت چون خدای تعالیٰ بندہ را دوست دارد
 اورا مبتلا کند بلا با و اگر دوستی تمام تر و عظیم تر بود افتنا کند گفت خدا چہ بود
 یا رسول اللہ فرمود آنکہ اورا نہ مال گذارد و نہ اہل زاہدے را گفت کہ میخواہے کہ
 خدای تعالیٰ ترا خرسے بہد گفت من از ان عزیز ترم کہ مرا خادم خرسے کند
 محمد بن واسع نزد قتیبہ بن مسلم شد با جامہ صوف گفت صوف چرا پوشیدہ
 خاموش بود گفت چرا جواب نہ ہے گفت نخواہم گویم کہ از زہد کہ بر خود شنا
 کردہ باشم یا از درویشی کہ از خدا بتعالیٰ گلہ کردہ باشم سعدی عبد الرحمن

بیت

در عمل کوشش ہر چہ خواہی پوشش | تاج بر سر نہ و علم بر پوشش

زاہد را باید کہ یک جامہ بیش نبود کترین آن پیرا سہنے و کلا سہنے و کشتے بود

میشترین آن بود که باین دستاری و از اسے بود اما جنس کترین پلاس بود
سیانه پشم درشت و اسے پنبه درشت چون نرم و بار یک شد زاهد نبود

فرد

منے عزیز تر از کعبه ای لباس پست . جامه که بسا لے رسد قناعت کن

ابن سہاک شیعے کہ لباس صوفیان داشتند گفت اگر باطن شما مثل ظاهر شما

پس خوابان باشیہ کہ مردم بان مطیع شوند و اگر نہ چنین بود پس وای بر شما

در انوقت کہ رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمان یافتہ بود عائشہ رسے اللہ عنہا

گھمے و از اسے سطر بیاورد و گفت این بودہ است جامہ او و بس دور خیرست

کہ سچکس جامہ شہرت پوشد کہ نہ خدا سے تعالی از وسے اعراض کند اگر چہ

دوست بود نزد وسے تا آنگاہ کہ بیرون کند و قیمت دو جامہ تعمیر صلے اللہ علیہ

و آلہ وسلم از ارد کلیم وہ درم بیش نبود یکبار شراک نعلین رسول صلے اللہ

علیہ وآلہ وسلم نو بکر دند گفت آن کہند باز آورید کہ این سخا ہم کہ در نماز چشم من

از اینجا نب باز نگرست امیر المؤمنین علی علیہ السلام در زمان خلافت بر سر ہم سر

خرید و استین ہر چہ از سر دست گذشتہ بود بدرید و گفت شکر مر آن خدا بر اگر این خلعت او

فرد

و نیا خوش ست لیک بقدر احتیاج . پیرا ہن زیاد و ز قامت بریدی پست

رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم را با سٹے بود از او ہم و ششوسے آن لبعت خراب بود

فریش آن حضرت گلیمے دو تا کردہ و عمر تک یک روز پہلوی آنجناب را دیدن شان

خرما گرفتہ بگرست و گفت ہر اسے کہ سٹے گفت قیصر و کسرے دشمنان خرد ہر سٹے

۱۰۰

در آن نعمتها و رسول و دوست خدا درین دشواریها گفت خورشید نباشے با آنکه ایشان را بود دنیا و مارا بود آخرت گفت با ششم گفت پس با آنکه چندیست

نخستین

اسے تن تو پاک تر از جان پاک
روح تو پر روزه راسے ذاک
سایه شید چو چید چو آفتاب
سایه شید چو چید چو آفتاب

رسول صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم از سفر آمد و در خانہ فاطمہ علیہا السلام رسید پرده دید بر خانہ او و در حلقہ سپین رو دست و بازو گشت از زینت

آن چون فاطمہ بدانت آن دو حلقہ بدست و نیم بر رخت و آن پرده را ببرد
بصدقه داد پس رسول صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم باو دل خوش کرد و گفت نیکی کردی

عائشہ رضی اللہ عنہا سے گوید رسول صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم شب بگلمی دوختن
یک شب فرشته نوزشش کردم ہمہ شب بر خود چید و دیگر روز گفت او

این خواب من بر و آن گلیم باز آور و ندانم بصرے میگوید بفتاد کس را از
صاحبہ دریافتم کہ سچا پس جز آن جامہ کہ پوشیدہ بودند داشت و ہرگز میان خود و

خاک حجاب نکردندی و چون بختندی پہلو بجاک نہا و ندی و آن جامہ بر خود کشیدندی

نبرد

زیادہ از سرت از یک کلاه بہت آوی
بجاک پاسے عزیزان کہ در دسر باشد

یکے در خانہ ابو ارضی اللہ عنہ شد در ہمہ خانہ او مسج چیز سے بنود گفت در خانہ
تو ہر سچ نیست گفت مارا خانہ دیگرست و ہر چہ بہت آید اگجا فرستیم یعنی آنجا گفت

تا درین منزل باشی چاره نبود از ستاعی گفت خداوند منزل مرا اینجا نخواهد گذاشت

سشونوی

تو سگان اصل تو در لامکان این دکان بر بند بکشا آن دکان

ایکده اندر چشمه شورش است توجیه داسنه شطه چون و فرایت

عصیه علیه السلام را گفتند اگر دستوری دهی تا خانه کنیم چنانکه عبادت کنیم در آن گفت بروید در آب خانه کنید گفتند بر آب خانه چون توان کرد گفت با دوستی دنیا عبادت چون توان کرد

بیت

آنانکه دل بعالم اسباب بسته اند خس و ار خانه بر سر گردا بسته اند

و از مسکن آنست که سرا و کرا از و سه باز دارد و جز این طلب نباید کرد و گفته اند اول

چیزی از طول اهل که بعد از رسول صلی الله علیه و آله و سلم پیدا آید بنا کردن بکج بود فرمود

آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر که خدا ایتعالی بادی شری خواهد مال او در آب خاک بپاشند

فرد

مه طول اینقدر در خانه سازی عرض من سر ارا قصری نامند یعنی مختصر باید

و در اثر است که چون بنده زیادت از شمش گز بالا کند فرشته سواد سے

کنند از آسمان که اسے فاسق ترین همه فاسقان کجاسے آئے یعنی

که ترا بر زمین فرود سے باید رفت از جانب گور با آسمان جبرامی آئی

رباعے

آن قصر که با چرخ همه زو پیلو بگنجد او شمان نهادند سے رو

و پیویم که بر کنگره اشس فاخست بنشسته همین گفت که کو کو کو

موسیقی

سن میگوید در خانها سے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمہ دست بوقت
 رسیدی فضل سے گوید عجب ازان دارم کہ بنا سے کنند و سیکند از بند و عجب آنکه
 سے بینند و عبرت گیرند حکایت آورده اند ابراہیم خواص میگوید
 در کوہ ککام شدم انار بسیار دیدم مرا آرزو سے انار آمد کیے را شکستم ترش بود
 بکند اشتم و بر فتم مرد سے زادیدم افسادہ و زنبور برو سے گرد آمدہ و اورا سگزی بند
 گفتم السلام علیکم گفت علیکم السلام یا ابراہیم گفتم مرا بچہ و نستی گفت جس کہ
 حق تعالی را بشناسد هیچ چیز برو سے پوشیدہ نباشد گفتم کہ سے منیم
 کہ تو با حق تعالی حالتی دار سے چرا در سخا ہی تا این زنبور از تو باز دار و گفت از
 نیز حالتی دار سے چرا در سخا ہی تا شوت انار از تو باز دار و کہ زخم شہوت انار
 در آنجهان بود و زخم زنبور درین جهان بدانکہ اگر چه انار مباحست و کین از زخم
 دانستہ اند کہ شہوت حلال و حرام ہر دو یکیت اگر در حلال بروی نہ بند
 و اورا با قدر ضرورت نرسے طلب حرام کند پس باین سبب و شہوت
 مباحات نیز بر خود بستہ اند تا از شہوت حرام خلاص یابند

فرد

چنان ز نقش تعلق رسیدہ ام کہ بہو بسجد سے نہ نسم پاکہ بویا دار و
 نفس چون بہ نسم خاکت در مباحات و نیار او دست گیرد
 و دل دران بند و دنیا بہشت او گردد و مرگ بر او دشوار شود

نظم

جهان بہتر کہ و انا تلخ گیرد کہ شیرین زندگانی تلخ میرد

هر آن کوه در تپسان باد رود و دایم است | بوقت مرگ خندان چون چراغ است

باب پنجم در صبر و شکر و تحمل و فوائد آن

باید دانست که صبر در هر محل و مقام استی جدا گانه دارد و مثلاً اگر صبر در مصائب
ظاهری است آنرا صبر خوانند و اگر صبر از شهوات لطن و فرج بود آنرا صفت
خوانند و اگر صبر در حال احتمال درستی غیر بود آنرا ضبط نفس خوانند و اگر
صبر در حال حرب و مقاتله بود آنرا شجاعت خوانند و اگر صبر در حال فرو خوردن
خشم بود آنرا حلم خوانند و اگر صبر در اخفاس کلام بود آنرا کتمان خوانند
و اگر صبر بر آنچه میسر است باشد و زیاده طلبی نبود آنرا قناعت خوانند و برین قیاسین چون
بیدیه بصیرت تامل کرده شود اکثر فضائل ایان در صفت صبر حاصل است از حضرت
شفیع المذنبین رحمه للعالمین صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند که ایان چیست گفت صبر

مثنوی

گفت سپید بر خدایان نداد | هر کرا نبود صبور سے در نهاد

و در خبر دیگر بود صبر یک نیمه ایان است و سبب بزرگی و فضل صبر
آنست که خدا سے تعالی در قرآن زیادت از مقتدا و جاے صبر را یاد کرده
و هر چه نیکوتر است از درجات صبر حواله کرده تا امامت در راه دین حوائت
بصبر کرد و صلوات و رحمت و هدایت هر سه سچکس را جمع نکرد مگر بصباران
لاجرم اهل تحقیق صبر بر بلا نشان عنایت و تحمل عنایت علامت صحت ولایت
و اندر حق جل و علاه بجهت تفهیم طالبان جواهر معانی و تعلیم سائران مینازل عرف

و بصبر است

سینف باید که ما که خداوندیم کمال حکمت خود جمیع را از ملازمان بساط عبودیت
 و مراقبان تقویات آثنا ربوبیت همین بدو قصبه و استقامت با وج عقده
 رسانیدیم و نفوس زاکه آتیم و مبدلان حضرت را شرف کرامت مخصوص گردانیدیم
 و مفضل هدایت بدست تصرف آن با ویان مهدی دادیم و بیخ در امیت
 در تبصنه همت ایشان نهادیم و نعیم اخرویه و سلطنت سعادت را که
 نعمت بی غایت و دولت بی نهایت است خیرائی فای صابران گردانیدیم

مثنوی

صبر بانا اهل اهلان را جمیست	صبر صاده نمیکنند هر جا و لمیست
آتش غرور و ابراهیم را	صفوت آینه آمد در حبل
جو کفر نوحیان و صبر نوح	نوح را شد صیقل مرآت روح
صبر جمله انبسیا با من گران	گردشان خاص حق و صاحبقران
صبر همچون پل صراط آتش و پشت	پرست با هر خوب یکبار لالی زینت

ابن عباس رضی الله عنه روایت کرد که حضرت رسالت پناهی علیه السلام
 الصلوة والسلام فرمود که سه صفت است از صفات مسعوده که دارنده
 آن سه اصل را سعادت و نیوایه و اخروی است و سرگرا آن صفت دارنده
 مجموع سعادت و دنیا و آخرت بدو دادند اول دل شاکر یعنی در
 هر شیء که شناسا سه نعمت منعم بود و دوم زبانی که از یاد حق خافند
 سوم نفسی که بر صدقات بلیات پدید آید و صابر باشد بدو آنکه صبر بر
 درجه صدیقان است و ازین بود که رسول صلی الله علیه و آله وسلم در دعای

بارغزنیہ را چندان یقین از زانی دار که مصائب دنیا بر ما آسان شود و حق
 برود و علیہ السلام کہ در خابت بن وقتہ کنن و از اخلاق من کی آنست
 کہ من صبورم و در خبرست کہ حق جل و علا حق فرستاد بان حضرت شام
 سید نبیہ علیہ السلام کہ اسے را بود اگر دست قرب ما میجوای نفس خود
 بمصفاست صیدہ متصف گردان و سر خود را بزینت مکارم اخلاق محتاج
 سازد بزمولت حواش صبر کن کہ حضرت جبار با آنکہ بر ہمہ اشیا قادریم زمین و آسمان

بیت

گویم کو بجز صبر و حلم و داد اکوہ را کے در باید شد باد
 حضرت امیر المومنین امام المتقین علی ابن ابی طالب
 علیہ السلام فرمود کہ نیابے آنچه خواہی تا صبر کنی آنچه نخواہی

بیت

صبر شکل عالم تمام باشد کہ این کلید بہر قفل است بیاید
 فصل است چون عزیز مصر ز لیثا را بسبب انہار محبت یوسف علیہ السلام
 طلاق داد کہ ہر کہ نام یوسف بزبان راندے ز لیثا ہر چہ حاضر و شستے
 بدو دادے تا چنان محتاج شد کہ سر راہ نشستے کہ الی گردے پن
 یوسف نلیہ اسلام بیاد شاہی رسید اور عقد کرد و ز لیثا گفت ای یوسف
 مرا درین واقعہ تجر بہ عظیم آتا و گفت بگو گفت تحتی حق کردم
 کہ شو سے حرص و ہوا باد شاہان را بہ بندگی سے اندازو
 و میں اقبال صبر و تقوی سے بندگان را بہ باد شاہی سے میرساند

مشنوی

یومت منی و این علفه چو چاه	زین رسن صبر ستا بر ابراهیم
یوسفنا اندر رسن در زمان دوست	از رسن غافل مشو بیدگ شده است
بندهت مال ایوب با صعب و رضا	ریلا خوشش بود با نسیف خدا

رسول صلی الله علیه و آله سلم حدیث صداع بیان میفرمود اعرابی گفت صداع چه بود مرا برگز بجایسه بنوده است گفت دور شو از من بتر که خود با کسی از اهل روزه نگر و گو دروسه نگر و بزرگان دین گفته اند که بنده مومن نباید که چهل روز خالی باشد از رنجی یا بیماری یا زیانی

فرد

نخ و برادران نعمتی بر دوستان نازل شود	اوشمن نذار و این نعم جز مومن نیکو سیر
---------------------------------------	---------------------------------------

در خبر است که رسول صلی الله علیه و آله وسلم دو شکر را بطرف نخ فرستاد صلی الله علیه و آله وسلم را بر یک شکر امیر زید بید و خالد بن ولید را بر دیگر و فرمود که اگر هر دو شکر جمع شود دست بر همه امیر بود و چون شترق کردند بر یک شکر خود امیر باشند و در آن مدت حضرت فاطمه علیها السلام چهار بار رسول صلی الله علیه و آله وسلم عمران بن حصین را گفت بیای بیاید فاطمه رویم عمران گفت با رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بر در خانه فاطمه شدم رسول صلی الله علیه و آله وسلم دست بر در زد حضرت فاطمه گفت کیست گفت پدرت گفت در آنست گفت عمران هم در آید گفت عمران چگونه در آید که در همه تن من کلیم گفته پیش نیست که اگر سردان می شویم

پانچ بر بنہ سے شروع ہوا ہے پانچ روز بعد پانچ روز بعد پانچ روز بعد پانچ روز بعد پانچ روز بعد
 علیہ وآلہ وسلم روز ہفتہ کی شام کو پانچ بجے حضرت فاطمہ انداخت
 گئیں اور ان کا پیرتن خود پوشش میں سرکیش پس رسول صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم آئے اور شب سے دن نہ سوئے اور فاطمہ تلیسا سلام راویا پھر روز
 ویرسہ خاک نشستہ درخانہ او شہر گاہ لہنگہ نہ چھپیدہ ہو وگنہ بیچ
 نبور پس رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گئے اور پانچ بجے حضرت فاطمہ
 بر حال سخت کی مرض دیکر گریستے روز ست کی صبح طعام نیافتہ ام
 رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کو بیت میں نہ گریستہ تم پس رسول صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم روز ست کی صبح لہنگہ دنیا بخلق من ترسیدہ دستاویں
 نزد خدا سے تعاضد از نو کرستہ ترمم اگر سچو استم بداد سے وجہ نیل
 علیہ السلام بتعید ہر سے جگہ ہما سے روق زمین پیش من اور وگنہ
 حق جل و علا سیفر ماید کہ اگر سچو استم این ہمہ ہما را اور ان کمنیر تا میر جا کہ
 تا بہ شہ با تو روان شود من از حق جل و علا بر خواستم کہ پیغام میر درویش
 پانچ روز سے گریستہ روزی میر روایت است از امیر المؤمنین علی
 ابن ابی طالب علیہ السلام و ابن عباس رضی اللہ عنہما ان روز کہ رسول
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمان یافت بر تن مبارک او پیراہنی بود پشمین
 و دراز وہ چوند بران دوختہ بعضی ازان چوند با ز پوست گو سفند بود و پختہ
 ہزار درم دین گذشت کہ قرین کردہ بود استحقاق و درویشان دادہ و آن روز
 امیر المؤمنین علی علیہ السلام ادا کرد خدا پیام زاد غنی کتیری را چہ ضمنون پاکیزہ بستہ

پانچ

ربا

دسته جانم تشریح بسیار است و در این معنی تو نکر از مایه تو
از خاتمه در هر ترزه تشریح کردنت اما در نت نت سبب سبب تو
انگاه دست به دست بردوش تیرت نمائید میباید اسلام زو و گفت نشانی
باو ترانه پیدا است که سید و زنان پیشی گشتند پس آسید زن فرعون و مرید
و زان سید علی و اند گفت بر سید ایشان سیده عالم خود اند و تو سیده
زنان سیدان تو زان به رجا با سیدان نچه از نقره و غیره آراسته باشد و در آن
نه با نکر از نکر و نه هیچ و نه مشغول پس گفت پسند کن به پید عم من و شوهر خود
که تر سید است و دوام که سید است در دنیا و سید است در آخرت عیسی
علیه السلام گشتند و عالم نبود و هر که در بیار سید و عیسی است درین و مال شاد
نیو و با پید کفایت گنایان در اخبار است یعنی چون که حق تعالی خلق را
آفرید و نیار بر ایشان عرض کرد از شرقتی منسبت زد و در فرق بدنیای
تیبند و یک فرق پدیدت نمودند بعد از آن خلق بهشت کرد و درین
فرقه عرض نمود این طایفه هم منسبت نمودند و درین بهشت متعلق گشته و یک
فرقه ماند بعد از آن خدا سے انما سے ندا کند ایشان که هر گاه قبول نیاید
و آخرت کردید چه نیو و پیدگی گویند ای سید و مولی خواهش اراده کن
چو منم است باز ندا شود که اگر مرا میخواهید منم و منم و منم گمراهم شما
انواع مصائب و بلاها که آسمان و زمین طاققت برداشت آن نباشد
اگر تحمل نمودید صبر بر آن و در زیدید و اکتفا بین کردید سیر ساغم شمارا بدرصه

تربیت و تربیت و تربیت و تربیت و تربیت و تربیت و تربیت و تربیت
کبریا و جلال و جلال و جلال و جلال و جلال و جلال و جلال و جلال

دنیا تبسم و قیصر و خاتمان را / شیخ ملک را و سنا رضوان را
و فرخ بدر و شمس و ملکات را / جلال نور و نور و جلالان را

موسوی علیه السلام / بیماری نگریت و گنجه باز / رحمت بر روی کن گفت
بگو در زنت غمزه بر روی / نیزه که رحمت بر روی / خون خوارم که چه گناه بود

کفایت با این کوزه / ریاضات او باین زیاده / که از او منقبت علی علیه السلام نمود
نورانی بر روی / است نیو آقا بیعت و مقور کردی را / و خط کثیر حسن عایش

شوی بسمه / رحمت است ایامی غم و اندوه / بر آسمان ظاهر میگردد و نمود
آن حضرت / یه تسمه که است و سایش بکیار / زوهار با گریه که است و اینا کرد

رباعی

بر نیزه و نخورم جسمان گذران	نشین و زبان بشاد کامی گذران
در طبع جسمان اگر ز فانی بودی	نوبت تو خود نیامد سے از و گران

شیخ ابوسعید و آقا میگویی که حقیقت بدانید هر که اسپندید و نوبتند او
چراستند و هر که انعت از نیاد و زود کام مراد و نیاد و زود نخور و ش مشغول کردند

قطعه مولفه

کسی را که آنجا پسندیده اند	در نجاس صیبت با و بیشتر
خدا خود بفریاد حالش رسد	کسی را که دنیا کند بهره ور

و را خیار آند که موسی علیه السلام از بیع نام دنیا بیچنداشتی و بنی اسرائیل

۱۰۰

نبوت پر روزی کی اور اطعام داد سے روزے سے موسیٰ علیہ السلام زینت
 ملول گشت گفت انہی میں چہ خواری ست کہ مرا خوار گردا پند سے در میان
 سیدگان خود این سینے مرا چاشت سید بہر آن و گیر سے مرا شاہ سید بہ
 حق صل و علاوے سے زبیر و اسے پسر عمران ما با دوستان خود همچنین میکنم
 سنت ما چنین شد ست کہ ماروزے دوستان خود را پر دست بطالان
 و مخالفان اہل دنیا پر آگندہ کردیم تا ان بطالان تیرہ روز گناہ سبب
 رسانیدن روزے بدوستان ما بسعادتی اہل مشرت کردند رسول
 صلوات اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود خدا سے تعالیٰ بگوید من آن خدایم کہ حسن
 خدا سے نیست ہر کہ بر بلا سے من صبر کند و بر نعمت من شکر کند و بقضائی
 راضی نباشد گو خدا سے دیگر طلب کند و کی از اشیا بیت سال بگر سنگی و پیر
 و محنت بسیار مبتلا بود و دعا میکرد و بجا بستن تہ پیر و می آمد کہ پیش از آنکہ
 آسمان وزمین بیا فریدم انبیب توار قسمہ و تندرین این بود سخاوت سے کہ
 آفریدن زمین و آسمان بہ تدبیر مملکت بہ ناز سر سریم برای تو و آنچه حکم کردہ ام
 بدل کنم تا آن بود کہ تو خواہی نہ آنکہ من و کار چنان بود کہ تو دوستدار
 نہ چنان کہ من بغرت من کہ اگر دیگر این درواں تو بجنب نام تو از دیوان نبوتہ محو کنم

نظم

مرا اور ار سد کبیر یا و منے	کہ ملکش قدیم ست و ذلش سخنے
بہتدیدگر بر شد تیغ حکم	بمانند کرد و بیان صوم و بکم
روز سے ایوب علیہ السلام گفت	بار زندایا اینہمہ بلا میں رسختے و ہرگز نہ

موا سے خود سیرم را د تو اختیار نمودم بی نام میرزا دست شید از میان سب
بد هزار آو ز کعبه تو ز یاد دست از یاد پاکست بریز و گشت از یاد تو دور

توبہ کریم

گفت حق ایوب را که ایوب ایوب منم ایوب منم ایوب منم ایوب منم
زین بصر زد و کن نیست ایوب منم ایوب منم ایوب منم ایوب منم
سینے از انبیا ز م علی ندا مسدود سر و امانت خویش گشت ایوب
راه نامی مریدے کہ سبب نشاندی تو با مژگان پاک و بصر شد و ز تو دور
ست بخوشند و سی تو از قصاصین چون ز انانی من ز منی باشی چون چو از انانی

میر

سہر کہ راستے شد از قصاصین ندا ایوب منم ایوب منم ایوب منم ایوب منم
دی کہ پور رضا روستن ز سر زشت انانی زین توبہ استغنیاست تقصیر
و ہر چه از قصاص و قدر بد و رسد بخوشندی و خیرت نماہ پذیرد و ہر آئینہ چون سبب
اندوہ و ملال ہر اسرین خاطر او نگرا دو ہوار و شاد نام و خوشن ل گذارند

خط

ہر عزیز سے کہ بار صندھا شو کرو	تو ایوب منم ایوب منم ایوب منم ایوب منم
خوش در آئیز از صفائے ضمیر	یا ایضا وقت در چو شکر و شیر
از امیر المؤمنین حضرت علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہما	
گردید اور جواب فرمود کہ آن را ہی است تاریخ پس در ان مورید و بجز	
عمیق پس در ان دخل مشوید و سر خدا است پس بے تگاہی در عدد و در ان	

یہا

بسیار شید حسن سگیوید که قوسے را دریا فتم که ایشان بپلا شاد ترازان بودند
 که شما بنعمت و اگر شمارا دیدندے گفتندے نیند ایمان الا شیاطین و اگر
 شما ایشان را می دیدید میگفتید نیند الا دیوانگان و آن قوم غیبت در بلا
 ازان سیکردند تا دل ایشان از دنیا برخاسته گسسته شود تا بوقت مرگ
 البته هیچ چیز آویخته نبود سیکے بار رسول صلی الله علیه و آله وسلم گفت ترا دوست
 میدارم گفت درویشے را ساخته باش گفت خدا را دوست میدارم گفت
 بلا را ساخته باش و چون آن حضرت صاوة الله علیه از قوسے پرسیدند
 که نشان ایمان چیست گفتند در بلا صبر کنیم و نعمت شکر کنیم و تقضا رضا کنیم
 گفت این قوم حکما اند و علما اند نزدیک است از عظیمی فقہ ایشان که انبیا باشند
 گو در زمین بیزن گوید همت آنست که چیزی سے از کسی نخواهی حتی از خداست
 آنچه تو لائق آئی براسے تو خواسته تو باید رضا سے اورا خواسته کرو ہی
 گفته اند شرط رضا آنست که دعا نکنی و هر چه نیست از خدا سے تقاضا
 نخواهی و با آنچه هست راضی باشی و بر معصیت و فسق انگار نکنی که آن نیز
 از رضا سے خدا سے تقاضا سے است و از شهر سے که در ان معصیت یا و با تقاضا
 باشد نگر سیکے که این از قضا گر نختن بود و این همه خطاست اما و عمار رسول
 صلی الله علیه و آله وسلم کرده و فرمود و عارض عبادت است و بحقیقت دعا
 آنست که در دل رفت و شکستگی و تضرع و عجز و تواضع و التجا بحق تعالی
 پیدا آید و اینهم صفات محمود است و همچنانکه خوردن آب تشنگی سے و خوردن
 نان تا گرسنگی سے و پوشیدن جامه تا سردی و فرود آمدن خلاقیت رضا سے

دعا کروں تا پاپ برود و ہم این بود با آن چه از بسبب سافقت است و بدان
 فرمود و مخالف آن فرمان بر خدایت رضا باشد بجز و سے اما رضا در آن
 بمعصیت چگونہ رو بود و زمان حق آمد است و گفته کہ ہر کہ بان رضا در آن
 شریک است و فرمود و اگر بندہ را بشری کہ شریک کسی در مغرب بان رضا در آن
 شریک است رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سید را یہ انصاف من بین خصم
 سید انکم من یخشیک یا یؤمن بک یا یحییٰ قلبک یا یغفر ذنوبک فریق نیک و شیطان
 یضلک و نفس ذمیرتینے مومن میان پنج سختی روزگار میگذارد
اول مومنی کہ بر وی حسد میکنند و ہم سناقتی کہ وی را دشمن
 سیدارم سووم کا فر سے کہ باو جنگ میکنند چہ شام شیطانیکہ
 میخوابد کہ اورا گمراہ کند و او مخالف است او میکنند چشم نفس کہ اورا بر حفظ
 ہوا سے نفسانی سیکند و او نفس را بموجب فرمان حق باز میدارد و تحمل این
 سختی با وسیلت سعادت ابدی و با دشواری سردی سے او میگردد و عیسی صلوٰۃ
 و سلامہ علیہ با یحیی علیہ السلام گفت ہر کہ ترا چیزے گوید و راست گوید شکر
 کن و اگر دروغ گوید شکر عظیم تر کن کہ از دیوان تو علی بفرزائید و بے رنج تو
 یعنی کہ عبادت آنکس بدیوان تو آوردند عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ گفت
 رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مالی قسمت میکرد کی گفت این قسمتی است کہ
 نہ برانے خدا کردہ اند یعنی بانہای نیست این سعود این سخن حکایت کرد
 نزور رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و آن حضرت صلوٰۃ اللہ علیہ وآلہ وسلم
 خشکین شد و روسے سبارش شرح گشت و پیش ازین نگفت کہ حق تعالی

۱۰۱

بر برادر مومنان سے رحمت کناؤ کہ اور ابیش ازین رہنا میندند و صبر کرد

مشقوی

مصطفیٰ سے شکر کا فدیہ شب
شاہ سے خایہ ز کینہ بولمب

آن سیجا مردہ زندہ سے کند
وان جہود از خشم شہادت میکند

خدا سیجا سیفا یاد اگر شمارا عقوبتے رسد و کافات کنید ہم چند آن کنید و اگر صبر کنید بہتر

بلیت

ز خیرت خیر پیش آید بکن چند آنکہ بتوانی
سکا فاتی بدی کردن نمیکویم تو خود دانی

حضرت مرقی علی ندیہ اسلام فرمود وصیت میکنم شمارا پنج چیز کہ اگر برای تحصیل آن چہ را بخواہی

پیشیند و بجا بیاوردی سزاوار باشد یکی آنکہ می باید کہ امید ندارد هیچ یکی از شما بجز پروردگار خود

و نترسد از هیچ چیز بجز گناہان خود و شرم ندارد و هیچ یکی از شما وقتیکہ از او پرسند چیزی را

ندانند آنکہ بگوید کہ من نمیدانم و شرم ندارد و هیچ یکی از شما وقتیکہ چیزی سے رانند انداز آنکہ

آن چیز بیاورد و وصیت میکنم شمارا بصبر کہ بد رستیکہ صبر از ایمان بمنزلہ سرست

از تن و در تنی کہ با او سر نباشد چیزی سے بود همچنین در ایمانیکہ با او صبر نبود چیزی

نباشد فرمود آن حضرت علیہ السلام صبر با حوادث زمان تیر انداز سے میکند

و جرح زمان را یار سے میدہد یعنی کسیکہ در حوادث زمان دنوائب دوران

صبر را شعار سازد گو سے کہ در برابر آن تیر سے اندازد و بدان سبب تیر حوادث

را از خود دفع سے کند و کسیکہ در وقت مصیبت جرح کند در آنچه خواہش ماند است

یار سے میدہد چہ جرح مصیبت دیگر است پس بواسطہ جرح مصیبت او مضامعت

سے شود و الم او زیادہ میگردد و فرمودند ہر کہ صبر کند در حالیکہ بواسطہ کاری

از کارهاست و نیا اندوگین باشد پس بدستیکه آنکس صبح کرده باشد
 در حالیکه قضا سے اتھی را خوش ندارد و هر کس که صبح کند در حالیکه شکایت
 از مصیبتی کند که باور رسیده باشد پس آنکس شکایت نمی کند مگر سرور و کار خود را
 در آفریت قوسه فرموده اند که هر آنکس که خواهد صبر کند باید که صبر کند مثل صبر
 آزادان و اگر آن صبر از دست او بر نیاید که تسلی گیرد مثل تسلی غافلان و در خبر
 و گیر چنین است که باشد بن قیس فرمودند که اگر صبر کنی مثل بزرگان صبر کن
 و گرنه مثل بمانم تسلی گیر یعنی بهتر است که در مصیبت صبر کنی و جزع نمائی و اگر نه
 از حیوانات کم باشد که بزرگ یکدیگر کمتر نبالند و بزودے در مقام تسلی بیایند

مشنوی

نماشوے در روزگار از صابران	غم مکن از دیدن سختی گران
در بلا و تشیکه صابر نیستی	نزد اهل صدق شاکر نیستی
گر همه دارے فسرح را انتظار	در بلا حسنه صبر نبود هیچ کار

خداوند عالمیان پیوسته دوستان خود را ببلا و سختیها پرورش میدهد
 تا در امور دنیوی از دشمنان ترسند و در کارهای اخروی از شیطان و
 کید او اندیشه نکنند **حکایت** در کتابی که در صفت حیوانات
 نوشته اند مذکور است که بچه شیر یا را اول که با شیر از خانه برآید از هر طرف که آواز
 یا صدای شنود ترسد و اضطراب کند شیر بچہ پیش را در کنار گیرد و در هر گوش او
 چند آواز میپند و بعد اذان از شعیب ناپیچ صدای آن بچه ترسد
 هر گاه شیر را با بچه خود این قسم از بچه بیخاطر رسد شیرین را

تاریخ

با دوستان و بیگانگان خود کہ پروردگار مصلحت اویند چون نپاشند

باب ششم در توکل

بدانکہ توکل دل برداشتن است از اسباب و بجزرت مسبب الاسباب
توجه نمودن و کفایت کار با سے خود را از حق سبحانه طلبیدن و ہر کہ کار خود بجد ایتعالی
تفویض نماید و در ہر پیشانی اید اعتماد بر کرم الهی کند ہمہ کار او بر وفق دل خواست گذرد

مشنوی

چیت از سلیم خود محبوب تر

نیست کیسے از توکل خوب تر

نصرت از دوسے خواہ فی از عم و مال

سغمے ز دخواہ سنے از گنج و مال

آوردہ اند عابد سے متوکل در مسجد سے بود امام مسجد چند بار گفت اورا کہ تو

چیز سے نڈار سے اگر کسب کنے فاضلہ گفت جو دوسے درین حسابنگی ہر روز

دونان ضمان کردہ کہ بین میرساند گفت اگر چنین بود رواست اگر کسب کنے

فاضلہ گفت اسے جوان مرد ترا نیز او نے آنت کہ امامت کنے

کہ ضمانے جو دوسے نزد تو از ضمانے بحق تعالے تو سے ترست

مشنوی

جد تبند ہمے بدان ای با عیار

کسب بزنا سے بدان ای نامدار

گفت الحق عمال لالا لہ

ما عیال حضرت تیم و شیر خواہ

گو اسے رہستی توکل آنت کہ از حقیر دستن مخلوقات ننگ نڈار دوست

پیش گرفتاران مضیق اسکان فرو بیار دور اسے جو ی وجہ دور ہوسے

لقمه و جبهه کردن بلند خود را نشکند و بوسه دانه و خوشه و برامید گوشت و
 و خوشه خود را از اوج غایت در حقیقت لذت نیفکند و سرگشته و تکبر با کبریا
 جهان عادت نبرد و در وقت توجیه بدرگاه باو شایسته آید و شایان را در کوی او
 کبدالی افتخار نیست و گدایان را در شرف از منسوب سفاک است شایسته عار

منظوم

ای هر گدای کوی تو شایسته شهر یاری	در کوی تو گدای فخری بود عمار
حسان بی حساب بر تالی سعی الهی است	انعام بی شمارت بی رنج انظار است
حیث است ششستین بی روی چون ترقی	نهیست عیش کردن بی وصل چون تو یار

یکی از بزرگان دین نقل میکند که فکر معاش خاطر مشوش میداشت شخصی
 از باطن در سخن آمد و از من سوال کرد که در ازل تو خواسته بودی که ترا بوجود آرد
 یا او خواسته بود گفتم او خواسته بود گفت آن مقدار که خواهی در دنیا باشی
 یا آن مقدار که او خواهد گفتم آن مقدار که او خواهد گفت خود را محتاج آفریده
 یا ترا گفتم مرا گفت میدانی که کدام است روزی که بجاست یا او میداند
 گفتم او میداند گفت او بر روزی رسانیدن محتاج است گفتم محتاج نیست
 و عدد او اعتمادی شاید گفتم بی گفت پس توجیه کاره که خم روزی بخور

شعر

رزق را بر روزی رسان پر سید به	بے نگر هرگز نماند عنکبوت
بزرگی گفته آنچه روزی من بود هر چند از او	که بچشم در من آویخت و
بناچه نصیب من بنود چند آنکه در او	که آویختم از من گر سخت و هوس

ب

بن الورد گفت آسمان آهستین وزمین رویین شود و من در خوراند و ه
روزی خود بنیم ترسم که مشرک باشم و خدا سے تعالی حواله رزق با آسمان
کرده است تا با بانشد که کسی را بدان دست نیست ***

مشنوی

سنة انوار رزق کم شنیده	اندرین پستی چه بر چسبیده
هین توکل کن مگر زان پا دوست	رزق تو بر تو ز تو عاشق تراست
رزق از وسه جو مجوز زید و عمر	سنة از وسه جو مجوز تنگ و سر

فرمود مرتضیٰ علیه السلام یعنی بطلب رزق را از آنکه مناسب و کفیل
که بتورساند و بدستیکه مناسب آنرا از خود باز نشود که نرساند و بطلب
رزق را از مثل خود که او نیز طالب رزق است و مناسب رزق تو نیست و اگر
و بعد کند خلف و عهد نماید و اگر مناسب شود ترا حیانت و ناسید گردانند

قطعه

فرا موش نگر و این دوران حال	که بودی نطفه در فون در مپوش
روانت داد و طبع و عقل و ادراک	جمال و نطق و رای و کبالت و پوش
و به گشتت مرتب کرد و بگفت	و باز و میت مرتب ساخت بر پوش
چیزه سپیدار سے ای ناچیز میت	که خواهد کردنت روز سے فرا موش

از امام جعفر صادق علیه السلام منقول است که شیطان میگوید که از پنج کس
مرا چاره نیست و سایر مردمان در قبضه من اند اول کسیکه توکل بنجد کند
راست و درست در جمیع امور خود و هم آنکه ذکر خدا مشغول گردد و شرف روز

سوم آنکه آنچه بخورد و نپسندد بد بکیرے نہ پسندد چهارم آنکه مصیبتی یاد
جزع نکند پنجم آنکه بقیست خود راستی باشد در جمیع امور

قطع

کسب توکل گر آید بدست	در گنج اقبال بتوان کشود
بجوگان صدق اندرین عرصه گاه	ز سپدان توان گوی دولت بود

گویند نوبتے در بلخ قحط عظیمی افتاد شفیق بیلمی کہ در ان ایام بہ شغل
دنیا بود روز سے در راه میرفت غلام سے را دید کہ باز سے سیکر دو بختید
شفیق بوسے گفت ای غلام شرم نزار سے کہ سے خند سے نمی بینی
کہ خلایق در غم و اندوه و گرسنگی گرفتار اند غلام گفت در چہ غم خواجه
دارم کہ ویسے در ملک اوست کہ چندین ہزار من گندم وارد مرا کر سہ
شخواب داشت شفیق ازین سخن خوشوقت شد و گفتمت کہ من فاسے کہ
بخواہ خود کہ انبار سے از غلہ وارو چین سے نازد تو کہ مالک الملکی در روز
بندگان از پیش خود سے فرستے ما چہ اندوه خوریم و بہ درین و آن التما
برویم در حال از شغل دنیا دست باز کشید و رو بخت تعالی آورد
و از توکل بدرجہ کمال رسید و ہوارہ این رباعے سے خواند

رباعے

مال و ہنر سے اگر ندارم در دست	یا فقیر بازم کہ مرا فقر خوشست
اندیشہ چہرا کنم ز بے برگی خوش	گر تہیچ ندارم چون تو دارم ہمہست
پس توکل را ہم قوت یقین باید و ہم قوت دل تا آن اضطراب از دل برد	

تا آرام و اعتماد تمام حاصل نیاید توکل نبود که معنی توکل اعتماد و دل بست بر حق تعالی
در کارها و چون خلیل علیه السلام را در منجیق نهادند تا با تشش اندازند گفت
حسبے الله و نعم الوکیل چون در سو او بود جبرئیل علیه السلام آمد و گفت ^{جنتیست} هیچ حاجت
گفت بتو نه و این ازان گفت تا بگفته خود که گفت حسبی الله و وفا کرده باشد

مشنوی

آن توکل کو خلیلا نہ ترا	تا نبی و زحمت اسمعیل را
آن توکل کو کلیمسا نہ ترا	تا کند شہراہ قحط نیل را
آن کسے راکش خدا حافظ بود	مرغ و ماسے مرورا حارس خود

باید دانست کہ کسے تمخیل کند کہ شرط توکل آن باشد کہ ہمہ کار ہا بخدا
باز گذارد و بہ اختیار خود هیچ کاری کند البتہ تا کسب نکند و هیچ چیز
فردار نہ مند و از مار و کژدم و شیر نگر نبرد و اگر بیمار شود دار و شخورد این ہمہ
خطاست کہ ہمہ برخلاف شرع است و توکل بر شرع بنا کردہ اند چگونہ
مخالفت شرع باشد بلکہ اختیار آدمے بایدست آوردن مال باشد کہ گذارد
یا درنگاید اشتق آنکہ وارو یا در دفع ضررے کہ حاصل نیاید ہ باشد یا در ادا
ضررے کہ حاصل آید ہ باشد و توکل در ہر یکے ازین حکمے وارد

مشنوی

گر توکل سے کنے در کار کن	کسب کن پس تکمیلہ بر جبار کن
رمز انکا سب حبیب اللہ شنو	از توکل در سبب کاہل مشنو
اعرابے بر در رسول صلے الله علیہ وآلہ وسلم آید گفت شتر را چو کردے	

گفت گذشتہ و توکل کردم گفت بسند و توکل کن *

مشنوی

گفتہ پیغمبر پاد از بسند | با توکل زانوسے ایشتر پربند

اصل تکیہ ال کوتاہ است و حکم این آنست کہ براسے خود اذخار نکند

پس اگر کند بر مال و در دست خود چنان داند کہ در خستہ اند خدا ہی تعالیٰ است

و بران اعما و کند توکل باطل نشود و این کہ بیان شدہ حکم و تنہا است

ما سخیل با یکہ یک سال بہد توکلش باطل نشود مگر کہ از یک سال زیادہ کند

رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم براسے عیال و ضعف دل ایشان یک سال

تا و سہ و برای خود از باد او تا شہادتگاہ نگذاشتہ و اگر گذشتہ توکل

او زبان نکر و سے کہ بودن آن در دست و سے و در دست دیگر نرود سے

و ہر دیکے ہوسے لیکن خلق را بیا سوخت بر و ہر ضعیف ایشان

شہاد

مخوس کرد ہر روز سے ما آسمان ہارا | اول آگاہ در اندیشہ روزی چہر ہا ہا

اگر کسے چنان بود کہ اگر اذخار نکند دل او مضطرب خواہد شد و چشم

بخلق خواہد داشت اورا اذخار اولیٰ ترکد اگر چنان بود کہ دل او آرام نگیرد

و دیگر و فکر مشغولے نتواند بود ضیاعے دارد کہ کفایت او از ان بیاید اورا

آن اوسے ترک بقدر کفایت ضیاعے دارد کہ مقصود ازین ہمہ دل است

ماند کرم تعالیٰ مستغرق بود یکے از انبیا شکایت کرد از ضعف و سہ آمد

ہوسے کہ گوشت بخورد و شیر و قوسے کلہ کردند از زشتی فرزند ان ایشان

پہ رسول آن روزگار دسے آمد کہ بگوئے تا زمان ایشان بر آستین ہی بخورند
 منہ زند ایشان نیکو آید در آستین ہی بخورند دسے دور نفاس طیب
 پس ازین جملہ معلوم شد کہ دار و سبب شفاست نان و آب سبب
 سیرجی است و ہمہ تدبیر سبب الہی سبب است در خبر است کہ موسیٰ علیہ السلام
 گفت یا رب بیمار سے از کیت و شفا از کیت گفت ہر دو از من است
 گفت پس طبیب بچہ کار سے آید گفت ایشان بدان سبب اند تا دور
 ازین بخورند و شدگان مراد اول خوش میدہند پس توکل درین نیز بعلم
 و بحال است کہ اعتماد بر افریدہ کار کنند ہر دو کہ بسیار کس دار و خورند
 و ہلاک شدند حکیم ابو القاسم کرمانی کہ اورا بایشیخ ابو علی سبا حشمار و دادہ
 مے گوید طبیب خادم قضا و قدر است خواہ بیمار بہ نشود خواہ نشود

ہیت

ہر کہ یقینش بہ توکل کشید | چہرہ مقصود بزود سے پیدا
 متوکل آن بود کہ اگر بجانہ رود و کالا دزد و بردہ باشد راضی بود بقضا
 حق تعالیٰ و رنجور نشود بلکہ چون بیرون رود و بزبان حال گوید کہ فضل
 نہ براسے آن مے نم تا قضا سے تو دفع کنم لیکن تا سنت ترا موات
 کنم بار خدا یا اگر کسے را برین مال مسلط کنے راضی ام بچکم تو کہ ندانم کہ این
 براسے روز سے دیگرے آفریدہ و بجا ریت بمن سپردہ یا براسے
 من آفریدہ سو سے علیہ اسلام را علی پیدا آمد بنی اسرائیل گفتند
 دارو سے این فلان چیز است گفت و اورو کہم تا او خود عافیت و بہر

آن علت و راز کشید گفتند داروسے این معروف و مجرب است و
 اور حال بہ شو و گفت نحو اسم علت پماند و سے آمد کہ بعزت من کہ تا دار و کو
 عافیت نفرستم بخورد و بہتر شد چیز سے در دل او افتاد و سے آمد کہ تو
 میخواستے کہ حکمت من بتو کلن در باطل کنی منفعتها در دار و کہ نہاد حسب تیر

نبرد

غافل منشین کہ عالم اسباب است اسباب نگہدار و تو کل میکن

مشقول ست کہ چون آدم علیہ السلام بدینا آمد اور ہزار کار ہائے کرد
 مانان نختہ شود و سرد کرد ان نان ہزار و یکم بود آنچه از کتب سیر تحقیق
 پیوستہ اینکہ چون حضرت آدم علی نبینا و علیہ السلام از بہشت بدینا
 فرود آمد مدت مدید بہ تن بر زمینہ دشمن گرسندی گشت تا روز سے جبرئیل
 فرمان حضرت رب العالمین یہ پیش او بصرہ زمین تشدیف آوردہ
 استفسار احوال نمود فرمود کہ در نفس خود قتل و اضطراب سے بیم کہ بظلمت آن
 عبادت بر نئے تو اتم خاست و گمان سے برم کہ در گوشت و پوست من
 مورانت کہ حرکت سے کنند جبرئیل گفت آنرا جو میگویند آدم علیہ السلام
 گفت استخراص ازین اذیت بچہ کیفیت میسر گرد و جبرئیل گفت زود باشد
 کہ طریق آن بتو کشوت گرد و این گفت و از پیش آدم علیہ السلام غائب شد
 و بعد از ان نیامد تا دو گاد و سرخ و پروا سے کی سرخ و دیگر سے سیاہ و سنا
 و خالی سے و چوب سندان بیاورد و با دم علیہ السلام سپرد و بعد از ان شرارہ
 از جہنم بر آوردہ و رنگ و آہن مجوس گردانید و بعد از ان خریطہ کہ در ان

شده دانستم انداخته بود با دم داد و گفت که دو ازین سه تعلق تبارد
 و یک بجو حضرت آدم علیه السلام پرسید که این را بخورم جبرئیل علیه السلام
 گفت که نگه دار که این سبجوع تو خواهد بود آورده اند که وزن هر یک دانه
 از آن هزار و هشتصد درم بود و بقوله هزار و هفتصد درم پس حضرت
 آدم علیه السلام به هدایت جبرئیل گاورا بر بست و در زیر چوب و آهن کشید
 تا زمین بشکافد و صایح زراعت گردانید و تخم پاشید و چون درخت برآمد
 و بار آورد و خواست که از گندم سیر تناول فرماید جبرئیل علیه السلام منع فرمود
 تا وقتیکه گندم خوشه بست بار دیگر آدم علیه السلام خواست که بخورد جبرئیل
 بصبر و دلالتش کرد تا گندم خشک شد و باید او و تعلیم جبرئیل و اسباحت و بدر وید
 رخسین کرد و کوفت و گاه را از دانه جدا ساخت و در میان سنگ آرد کرد و
 و سرشت و هر صورت که بدان طارسی میشد آدم علیه السلام میخواست که باکل
 آن اقدام نماید منع جبرئیل ممتنع میشد بعد از آن جبرئیل فرمود که مغاک کن
 و هیزم جمع کن و آتش بیفزود آدم علیه السلام همه بجا آورد و آن خمیر را کوباج کرد
 و در میان آتش نهاد تا نان پخته شود و گویند طول و عرض آن نان پانصد گز بود
 بعد گفته که ناهنا ساخت و در تنور بست چون برون آورد جبرئیل فرمود که
 یک زمان دیگر صبر کن تا آن سرد شود آدم علیه السلام گفت سبحان الله
 مرا این همه مشقت باید کشید تا قدر اطعمه معده سازم چون وقت تناول شد
 بر آدم علیه السلام خواست که دست دراز کند جبرئیل گفت ای آدم نصیب خوا
 جید کن آدم علیه السلام حصه خوار را تعیین کرد پس با رعایل کشیدن

در نقطہ ایشان ترتیب کردن اذان روز پر مردان تعین یافت حکم
گفتند اندک سزا کار میباید کرد تا شخص یک نغمه تن در دهن تواند نهاد

باب پنجم در خوبی قناعت و زشتی حرص و طمع

پدائمه رسول صلی الله علیه و آله وسلم فرمود خنک آنکس که او را با سلام
راه نمودند و قدر کفایت باو دادند و بیان قناعت کرد و ...

قناعت

قناعت کن ای نفس باند که نداشت قارون نعمت پست گندم در آنفس آماره خوار دو دوام و مرغ هو ارامت نام بلنگه که گردن کشد بر وحوشش	که از حرص خوار سے رسد پیشک که گنج سلاست بکنج اندرست اگر بوشمند سے عزیزش ہوا نیند اخت جز حرص خوردن پیدام پوام افشد از حرص خوردن چو مویش
--	--

روایت نمود حضرت امام حسن بن علی علیہما السلام از پدر خود و او از
حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم گفت رسول الله که خدا سے تعالی
سیفر ماید اسے فرزند آدم اگر عمل کر دے پانچ ترا واجب کرده ام ہر آئینہ
از عبادت کنندہ ترین مرد سے و اگر اجتناب نمائی از پانچ ترا حرام
نمودہ ام از اورغ و پرہیز گارترینی و اگر قناعت کنی پانچ بتو داده ام از تو گزرتہ

مستثنوی

از قناعت کے تو جان افروختی   از قناعت تا تو نام آموختی

۱۰۱

این قناعت نیست بجز کنج روان

گفته اند بخشش بہر کہ کنی بہند تری از و احتیاج بہر کہ داری فروتر است ہفتا بہر کہ بود بر ابر

قطع

ہنرمندان عالم را یکے پسند

کبوتر قاف رفتن پا پر ہمت

باتش وان فرورفتن نگون سار

زندان رخسہ در غولاکرون

نفسہ ق سر گرفتن صد شتر بار

پسے بر جامے آسان تر نماید

ہر س الہامہ میگوید نافع ترین و چشم روشن کنندہ ترین چیز پام

مردم راقناعت و رخصت و ضرر کنندہ ترین و شنیع ترین حرص و

غضب چہ بہترین چیز باد در دنیا سرد است کہ ثمرہ خیرات است و سخت ترین

چیز با غشم و اندوہ کہ نتیجہ پاپت است سرد حاصل نمے شود والا بقنا

و رخصت و غشم و اندوہ طارے نمے گردو مگر حرص و غضب و ہرگز جمع

نمیشود قناعت با حرص و رخصت با غضب و سرد با غم باید دانست کہ

بسیار کس از شولے حرص و طمع بسودا سے زیادہ طلبی آنچه موجود

داشتند کہ بران قناعت بنود مفقود نمودہ اند شاعر سے

درین معنی بر سبیل تمثیل حکایتی در نظم آورده کہ مناسب مقام

منظوم

بوده است خرس که دم نبودش	روز سے علم بے دے فرہ بخش
در دم طلبی قدم سہے زو	دم سے طلبید زو مہ لے زو
ناگ نہ ز راه اختیار سے	بگذشت میان کشت زار سے
و ہقان مگرش ز گوشہ دید	بر حیت از نو دو گوشش پرید
مسکین خرک آرزوی دم کرد	تا یا منتہ دم دو گوش گم کرد
آنکس کہ ز حد برون بندگام	انیت سزا سے از سر انجام

سقراط سے گوید بہر حال سیکہ حکمت و صحت با و عطا شدہ دور فقدان
 طلا و نقرہ اند و ہنناک بود چہ نتیجہ حکمت و صحت راحت و شرف طلا
 و نقرہ اہل و محنت ستا کی از صاحب شروتان با و گفت بسیار فقیری
 و بختیری گفت اگر تو فقیر را میدہستی از دل سوزی من مشغول بسوزی خود سگشی

مشنوی

ہر کہ بزند ان بہالت کہست	ہست گدا در چہ زرش صد نمست
مرد کہ از عسل تو نگر بود	کے نظرش بر زر و گوہر بود
گویند کی اراہ اسقراط را دید کہ گیاہ صحرا میخورد و گفت اگر خدایت پاوشاہ سے کر دے از خوردن گیاہ بے نیازی شد سے سقراط گفت اگر ترا قوت خوردن گیاہ می بود از خدمت مثل خودی مستغنی می گشتی	

بہیت

بہت آہاک تیغہ کردن خمیر	بہ از دست بر سینہ پیش امیر
آوردہ اند کہ سلطان محمود غازی سے بہنگام غزیت سومنات بربار	

بہت

لجی از بزرگان دین بنده است دعای فاتحه نمودن و همچنان در صفت تعالی استاده
 براسه تفسیر زهره ششائ شذان ممن تشاء التماس فرمود آن بزرگ
 جواب داد که شیرین ترین اقوال در معنی این آیت آنست که ترا با هزار و هفتصد و نود
 جنگی و پنج هزار فرسنگ ولایت آبادان و صد هزار سوار کامل بطلب حاجت
 خانه چون من گدا می آور و در صفت تعالی باز دار و مرا با این کلیم کنه
 و پاس برهنه ملک قناعت در صدر عزت جاوده

رباعی

ان کو قناعت آشناسد	از فیض تعسن من تشاشد
وان کوره ص و آژ سمود	مقهور تنل من تشاشد

وز صحیفه سلیمان بن داود و علی بنیا علیه الصلوٰة و السلام مسطور است که
 فرمود و طلب با زیادستی در دنیا کنید که در خانه خواه صاحب خانه که مهماندار
 و خواه مهمان یک شکم بیش نتواند خورد پس خواه آنکس کم زیاده دارد خواهد آنکه
 بقدر حاجت دارد و انتفاع آن کیسانند و صاحب بیادتی طلب تعب و مشقت زیاده

بیت

کنی تسخیر حد باک سلیمانی به آستگ	چو خاتم کریم بنید سے از قناعت شکر گ
در سطا طایس گفتگی که بر کفان معیشت قادر باشد نشاید که زیادتی	طلب چه آنرا نهاسیته نباشد و طالب آن را مکاره به نهایت رسد

بیت

مستحان را هر ص بر باقیست تا روز ساء	انشه آخر نشنه خیزد گر کشد در با خواب
-------------------------------------	--------------------------------------

اینکه از حکما سیکوید که سحاب بر روی زمین تراز ترازی و طایع بر روی سحاب
 عیش و خوشتر از قانع بود و کسین اندام در تراز ترازی بود و در توح
 کس سبکبار تراز که بنویسد که ترک و مانع بود و سبک کس اینها از غنچه تراز
 عافه پذیرد و این بود مراد است که مردی که از رسول الله صلوات الله علیه
 آمد گفت مراد است کن بچهره که خدا و خلق مراد است و ایند فرمودند که
 در دنیا و طمع مداراچی و در دست مردم است فرمود رضی خلی علیه السلام
 لیرضی الناس عنی یا لا تذکر فی عنی بنایت رضاء مردم نتوان رسید
 اشعار آنکه بر چند رضاء جو سئ نمایند بنور نار استی اندیکه بی خال گفت
 مردم پوست پلنگ را پلنگ گداز شد چو نه پیر من دیگران که از دنیا
 علی علیه السلام فرمود همیشه ملاکت عقول در زیر برتهای طمع است غنی پناه چو شرف
 و صاعقه در هر چیز که افندان چیز را نابود کرد و اندمغ و سهر که اسخ غنچه را در بار بار

مشنوی

از حب من و آنکرو سبستلا	یا تو رو آرزو ز غم موهده هزار
گر خنایا به کس از ذواللسن	در قناعت میتوانشس یا نشن
شعری گوید که صورت را گرفت گفت چه خوابی از من گفت آنکه ترا بکشم	
و بخورم گفت از خوردن من چیزی نیاید لیکن سبخن ترا بیا موزم که آن	
ترا بهتر از خوردن من بود اما سبکی در دست تو بگویم و دیگر وقت بگویم که	
مراد است که تا بر درخت نشینم و سوزم آنگاه گویم که از درخت برسد که	
بگویم گفت اول بگو هر چه از دست تو رفت بران حضرت مخور را که تا برسد	

بهر چه

بر اینت نشست گفت ، و مگو گفت سخن مجال باور مکن و سپرید و بر سر کرده
 نشست گفت ای بد بخت اگر با میکشتی توانکده شدی که در شکم من
 و مریدایدست و هر یک بست مشقال و هرگز در پیش نشدی آن مرد
 انگشت در دندان گرفت و گفت در اینجا نیست انوسوس گفت اکنون سووم گوی
 گفت تو آن دورا فراموش کردی سووم چه کنی ترا گفتم بر رفته حسرت مخور
 و مجال باور مکن من درست تو با همه گوشت و پوست و پر و بال به مشقال
 بنورم در ورون من زارید بست مشقال چگونه بود این بگفت و پرید این
 مثل براسه این گفته شد تا سعادم شود چون طبع پیداید همه محالات باور کن
 حکیم مها و ریس گفت دو چیز است که آدمی بان دو چیز دنیا و خود را
 بصلاح می آرد یکی او بکف نفس خود را بان عادت دهد و یکی در کار
 و کسی که زندگانش بفرغت بگذرد و همچنین دو چیز است که بان محمود بسیار
 آخرت خود را بکف تنیر که خطای خود را در کار با شناسد و یکی ستم بلند
 که زبون سازد بان حرص خود را امیر المومنین علی علیه السلام میفرماید هیچ شرف
 بالا تر از اسلام نیست و هیچ عجزی عزیز تر از تقوی نیست و هیچ بنامی بگم تر از ورع نیست و
 هیچ شیئی مقبول تر از تو پبست و هیچ کسبی بی نیاز کننده راز قناعت نیست و هیچ حالی
 قاهر برنده تر از راضی بودن بقدرت نیست و هر آن کسی که بقدر کفان که نوشته حیات
 آگشا کند بدستیک او از برای خویراحت بیم ساییده باشد و عیش آسان بر آن خود نیاید
 گروانیده و طبع کلید محنت است و جانی تعب و مشقت و حرص و تکبر و حسد هر سه جز
 آدمی را اینخوانند که در چاه گناه در اندازند و حرص جامع جمیع عیبهای قبیح است

قصہ

مستی حرم اول از مستی سے بہترست | یہ کہ مستی سے بہترست | ہفت روزہ و مکتون شہور
نشد مستی سے یک شب بماند تا روز | بعد از آن پیش از یہ مستی سرور شہور
یک مرتبہ شراب حرم اول از روی جہل | تا بوقت در یہ دم مستی از شہور شہور

منقول است مولانا ارشد واعظ نے از کہدایان مشہورست در زمان
ملک حسین و عطا میگفت مردم را متاثر و گریان بہ باخت بودہ مجلس
طرح کردائے سے انداخت و کیسہا سے مستعان پاک موی پر دانست
وقتے ملک حسین خواست کہ رسوے در شیراز رقم نہ نروشاہ شجاع بعد از
مشورت باریان دولت رقم ان کار برنام مولانا ارشد کشید بہ بجا آمد
لیج و بیغ بودہ پس اورا طلبیدند و ملک حسین گفت کہ بہ ضرورتے پیش آمدہ
کہ رسوے بپشاه شجاع فرستم ملازمان رقم بر تو کشیدند اندکین بہین آمد
و تو عیب بزرگی ست کہ ہمہ فضائل و کمالات تر سے پوشدا کنون اگر عہد
میکند کہ انجام گدائی نکندی و مرا بے ناموس ساز سے ہر چہ مدعا سے تو باشد
نقد از خستہ را ز سید ہم گفت انجام از بست ہزار دینار میناید پس بہت ہزار
دینار نقد از خزینہ برد شمر دند و چہ ہزار دینار دیگر برد افزو و ند تا ترتیب اسباب
سفر کردہ بشیر از رفت و او اسے رسالت نمود و بعد از جواب بدانتہا و جواب
کہ برگرد و در پشاه شجاع دارکان دولت و اہل آن ولایت از خواص خواہم از و
از مجلس مجلس گردند و گفتند مدعا ست کہ از افواہ و اسبہ صفت و عطا تو شنید
و نہایت آرزو مند بہ منوای ہم کہ یک مجلس کیوں بیار استغنیہ کردانی مولانا ارشد

چہ

بنا بر بیان شاه شجاع و خوان بدو عوام قبول کرد کہ بعد از نماز صبح در مسجد جامع
 مجلس کند و وعظ گوید چون جموع شد مذاق بسیار در جامع حاضر شد، شاه شجاع
 و همه اعیان شیراز نشستند، اما ارشد به منبر برآمد و مجلس گرم بخت و
 مستعان را بگرایند نیک متاثر ساخت و دید کہ بازار و عطا گره است خراب
 راغب قوت عامه اش در حرکت آمد و توانست کہ خود را ضعیف کند گفت
 عزیزان من پیش ازین گاہ گاہ بر سر منبر از کیسہ گرم غریزان در روزہ میکرد
 لیکہ وقتی کہ روسے بر من دیا آوردم برادر گدا سے سوگند دادند کہ اگر
 اگر من سوگند خورده ام کہ گدا کی گم شام خود خوردہ دید کہ ہر چیزی ندیدہ مردم درین
 آن گریختن ان شدند و چند ان خدمت بجا آورند کہ مدعا سے او حاصل شد

بیت

خوسے بدو طبیعتے کر نشست | نرود جز بوتت مرگ از دست

باب ششم در تعریف مسلمان و بی تکلف و حق ہمسائیگی

ہذا کہ رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود **خَيْرُكُمْ مَنْ اَطْعَمَ الطَّعَاءَ**
 یعنی بہترین شما آنست کہ طعام بیشتر و بد طبیعت

شکر بجا آر کہ مسلمان تو | روزی خود میخورد از خوان تو

و نیز در حدیث دیگر فرمود ہر کہ برادر مسلمان را طعام و شراب
 و ہفتا سیر شو و ازیز و تعاسے اور از آتش و دوزخ و برگر و انور
 بہفت خندق میان ہر خندے پانصد سال راہ ہون

رباعی

از داده چه بهتر است گفتا که طعام   نا داده چه بهتر است گفتا و شام
 از خوروه چه بهتر است گفتا که غضب   نا خوروه چه بهتر است گفتا که حرام
 فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم که هر که میباید نیت در یک
 چیز نیت جامع اصم گوید شتاب از شیطان است که در پنج چیز طعام
 سمان و تخمیر مرگگان و شکاح دختران و گذاردن وام و توبه از گناهان
 و در ولیمه تعجیل سنت است فرمود آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم
 بدترین طعامها ولیمه است که تو نگران را بان خوانند و درویشان را محروم کنند

فرد

دارند خلق بسکه بصاحب بر عقدا   هر کس که صاحب دو درم شد بودیت
 در توریت است که یک میل بر و بیایوت بیمار و دو میل بر و شایع جن ازه
 و سه میل بر و بهمانه و چهار میل بر و زیارت بر آوردن بیت
 زکوة صحت جسم است خسته پریدن   نگاهبانی عمر است پیش پا دیدن
 رسول صلی الله علیه و آله و سلم با جلاء حکم و نبوت چون بر در سلیمانان
 شد سه بار آواز داده که اگر اجازت دادند سه در آمد سه والا
 باز گشته و نذر سجده سه و هم آن حضرت فرموده اند که سه بار اجازت بایست
 بار اول بشنوند بار دوم خود را و جاسه را از سه سازند و بار سوم بحسب
 صلحت اجازت دهند یا نینکنند و دیگر آنکه مخاطبه و معامله با صناعات خلاق
 بقدر مراتب و درجات هر کس روا بود و از اجلافت و او باش عبادت بیطرفانه

پیشہ ندر و او ایہ جمال عامہ فصاحت و بلاغت بخوبی و از کو سہے و بیابانی
 آوای مجلس اشراق و طلبہ و تکلیف ہر کس بجمال او کند و ہمہ قوم را
 در مرتبہ خود معذور و در درویشیست کہ ہر کہ قصہ طعام کسے کند
 آتہ نہہ در رفتن و اسبق پاشد و در خوردن حرام خوار شد

رباعی

سید بہ بدوستان رہا نتوان رفت
 آواز موذن ایشوتاد اسنے
 ہر راہ کہ نیست رہ نہا نتوان رفت
 خواندہ بخا نہ خدا نتوان رفت

و ہر کہ کسے را گوید بخور و بدل آنرا کارہ بود اگر آنکس نخورد یک گناہ کردہ
 و آتہ نفاق است و اگر نخورد و گناہ کرد یکے نفاق و دیگر آنکہ اورا در خوردن
 چیز سے انگند کہ اگر راستے نخورد سے با او خیانت کرو و

و خصوص بی تکلفی مہمان

فرمود آن حضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم براسے مہمان تکلف نکند یہ
 کہ آتہ اورا دشمن گنید و ہر کہ مہمان را دشمن دار و خدا سے را
 دشمن داشته است و ہر کہ خدا سے را دشمن دار و خدا ایتالی اورا دشمن دار

نہد

کہ ہر شامی برآ و فہد مہمان ہست
 چہن ابرو چوب دریا نست صاحب خانہ را
 اگر سہانی غریب برسد برای او فرض کردن و تکلف کردن روا باشد آتا
 براسے و دستاں کہ زیارت کید گیر و نہ تا بد کہ آن سبب تقاطع شود

بیست

هم اجاب را هرگز نمانی باشد اگر باشد توان فهمید در پشت کنی باشد
بزن دوستی پیشش آید ز بیچ بکلی نماند ما شایسته پیش آید اگر آید رود و ام نکند

بیست و یک

در خانه مور شبی صید آن است ... آید که اصفهان است
اورده اند که تو می خصومت داشتند مگر با امید سلام اطلب کرد
تا میا می ایشان بکند بجائ او رفتند ... در آنجا نشاند و زنی نیکو دیدند
عجب داشتند که او پیر است و با چنین زانیان تنم می کنند چون او را اطلب کردند
حای مزدور او را یا نمند طایم صبور ایشان دو سه تن سگند راه با ایشان
که گفت که این طعام بخرید چون به شام پاس به بند زان زین بیرون آید ایشان را
ازین هر سه کار از وی عجب ... هر چه میداند که به پیوست اند زان صاحب جمال بزا
آن دارم تا دین من نگا ... در چشمه دوان من بی دیدن نگار در آنکه شمار افکنم که
سعام خورد که آن مزدور بود تا کار کنم اگر کمتر خورد دست هر کار ایشان تقصیر زری آن
من بود و پاس بر سینه از آن فرستم که میان خدا و بنان زمین نه اوت است
نخاستم که خاک این زمین درفش من افتد و برد بگر زمین برده شود و بر این
معلوم شود که صدق و راستی در کار ما از تکلف او ستر باشد

بیست و دو

از راستی است جای این در میان جان و او از سبب همیشه بود در میان خون
پیر المؤمنین علی علیه السلام میفرماید بدترین دوستان آن بود که ترا

بگفت

حاجت باشد بعد از خواستن از وی و تکلف کردن بر اسے اور وہ است
ست کہ عائشہ رضی اللہ عنہا در سفر سے پو و سفرہ نہادند و در ویشی بگشت
گفت قرصے پوسے بد بید و سوار سے بگشت گفت اور انجو اند گشتند
در ویشی را گذاشتی و تو انگر را انجو اند سے گفت حق سبحانہ تقاسے ہر کس را
در جبہ دادہ مارا نیز حق آن در جبہ نگاہ باید داشت در ویشی بقرصی شاد شود و
زشت بود با تو نگران چنان کنند آن باید کرد کہ اونیسز شاد شود

فرد

کہ چون یافت رور خوش را سبک
برای مورنگ آسیا تخت روان شد
در خبر ست کہ چون عزیز قوسے نزدیک شما آید اور اعسنیز دارید

فرد

زنیک و بد نظر مرحمت در بیغ مدار
حیات بخش گل و خار همچو باران باشد
فرمود رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ ہمیشہ جبریل مرا بحق ہمایہ صیت کردی چند ہم کہ اور پیرا خواہد بود

بیت

دستگیری کرنی ہمایہ در شیش را
با پیبر در جنان ہمایہ بینی خوش را
پر سول صلعم عرض کردند کہ فلان زن روزہ دارد و شب نماز گزارد و لیکن
ہمایہ را رنجاند فرمود جاسے او دوزخ ست و گفت تا چہل خانہ ہمایہ
باشد دوزخ سے گفتمہ چہل از پیش و چہل از پس و چہل از چپ و چہل از راست

فرد

سے بہ راحت ہمایگان کردن نیست
بیشود کوش از برای خواہ چشم فسانہ را

یہ بزرگات سبج برواز موشس بسیار گفتند چہ اگر بہ نذاری گفت ترسم کہ موش
باز کہ پیشوہ و بجانہ ہمسایہ رو و انگاہ چیز کی کہ خود را نہ پسندم اور پسندیدہ باشم

نقطہ

مردانہاں پرستی بر اثر کسے است کہ شاو لیش و رینج دیگر کسے است

دیر پسندے کسے را پسندنا تو در زحمته دیگر سے رامبند

نشد عبد امتد بن مبارک پر سید کہ ہمسایہ من از غلام من شکایت

نہ اندا گروسے اسے جتے بزخم بڑہ کار شوم و اگر نہ نزنم ہمسایہ رنجور شود

چہ کہم گفت باش تا غلام بخروسے کند کہ مستوجب ادب باشد آن ادب

تا شیر کن تا ہمسایہ شکایت کند انگاہ اور ادب کن تا حق برود و شہر آشامی

اور وہ انداز سلمان فارس سے رضی اللہ عنہ منقول است کہ روز سے

بہر آسمان نبوت و شمس فلک سالت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بنزل

خدا تون قیامت آمد جنگلی اہلبیت و را انجا حاضر ہو و نہ دفعہ خادمہ حضرت

فاطمہ زہرا علیہا السلام طاسے پر از غسل موسے برروسے غسل کشیدہ

پیش آن حضرت معلوۃ اللہ و سلامہ علیہ آوردان حضرت با اہلبیت

مخاطب شدہ فرمود کہ طاسے چنیں روشن و غسل برین شیرینی و مو

بدان باریکے باید کہ از شما درین باب سخن شیرین تر گویند پس آنحضرت

ابتدا فرمود کہ شریعت ازین طاس روشن ترست و عبادت حق سبحانہ

تعالے ازین غسل شیرین تر و عمل کردن بر احکام شریعت ازین مو

بارکتر بعد از ان امیر المؤمنین علی علیہ السلام فرمود دل مومن ازین طاس

روشن ترست و صحبت داشتن مومن ازین غسل شیرین تر و ایمان
نگاہ داشتن مومن ازین موسے باریکتر پس فاطمہ علیہا السلام فرمود
کہ نماز ازین طاس روشن تر و ادا کردن آن ازین غسل شیرین تر و نماز
بم حضور قلب خواندن ازین موسے باریکتر امام حسن علیہ السلام فرمود
قرآن ازین طاس روشن تر و خواندن قرآن ازین غسل شیرین تر و معنی
قرآن ازین موسے باریکتر پس امام حسین علیہ السلام فرمود حجت حق
جل و علا ازین طاس روشن ترست و نعمت بهشت ازین غسل شیرین
و گذشتن از پل صراط ازین موسے باریکتر پس فضله گفت اگر دستویز
باشد این کتیز نیز بقدر وسع خود چیزے گوید حضرت فاطمہ علیہا السلام
دستورے واد فضله گفت آمدن مہمان ازین طاس روشن ترست و
دوست داشتن مہمان ازین غسل شیرین تر و خوشنود داشتن مہمان ازین
باریک ترست جناب رسالت مآب علیہ الصلوٰۃ والسلام اورا تحسین فرمود

باب پنجم در آداب سخن گفتن و طعام خوردن و حرکت کردن

باید کہ بسیار نگوید و سخن دیگرے بسخن خود قطع نکند و ہر کہ حکایتے یا روایتے
کند و او بران واقف باشد و قوت خود بران اظهار نکند تا آنکس سخن
باتمام رساند و چیزے را کہ از غیر او پرسند جواب نگوید و اگر سوال
از جماعتے کنند کہ او داخل آنجا عت بود برایشان ہیقت نہ نماید و اگر
کسے بجا ب مشغول شود و او بر بہتر از ان جوابے قادر بود صبر کند

تا آن سخن تمام شود پس جواب خود بگوید بروی که در مقدم طعن نکند
 و در محاوراتی که بخصمه را و میان دو کس رود خوش نه نماید و اگر از پوشیده در
 استراق سمع نکند و تا او را با خود در آن مشارکت نه بیند در اخلاص نکند و با
 سخن کینه نگوید و آواز نه بلند و آواز نه آهسته بلکه اعتدال نگاه دارد و اگر
 سخن او معنی غامض افتد در میان آن مثالها سے واضح جلد کند و اگر
 ایجاز نگاه دارد و الفاظ غریب و کنایات استعمال نکند و سخن که با او تقریر
 می کنند تا تمام نشود بجا ب مشغول نگردد و آنچه خواهد گفت تا در خاطر مقدر
 نگردد در نطق نیارد و سخن مکرر نکند مگر که بدان محتاج شود و قلوب و حضرت
 نه نماید و خش و شتم بر لفظ نگیرد و اگر عبارت از چیزیست فاش مضطر گردد
 پس بیل تعرض کنایه کند ازان و مزاح شکر نکند در هر مجلسی سخن مناسب آن
 مجلس گوید و در اثنای سخن بدست و چشم و ابرو اشاره نکند مگر که حدیثی
 اقتضا سے اشارتی لطیف کند آنگاه آنرا بر وجه پسندیده ادا نماید و در راست
 و دروغ با اهل مجلس خلوت و بجا نورزد و خاصه با مهتران و سفیهان و کسیکه
 الحاح با او مفید نبود بر و الحاح نکند و اگر در مناظره و محاورات طرف خصم را
 بر حمان یابد انصاف بدید و از مخاطبه عوام و کودکان و زنان و دیوانگان
 درستان تا تواند احترام از کند و سخن با یک با کسی که فهم نکند نگوید و لطفت
 و محاوره نگاه دارد و حرکات و افعال و اقوال سچیس را بقیح محاکات نکند
 و سخننا سے هوش نگوید و چون در پیش مهتر سے رود ابتدا بسنخه کند که
 بفال مستوره دارند و از غیبت و ناسی و بهتان و دروغ گفتن شجبت کند

سخن در وقت سخن گوید و در وقت سکوت سکوت کند و در وقت خشم خشم نکند و در وقت غم غم نکند و در وقت شادی شادی نکند و در وقت عجز عجز نکند و در وقت تواضع تواضع نکند و در وقت کبر کبر نکند و در وقت تواضع تواضع نکند و در وقت کبر کبر نکند

بجای

چنانکه بیسج حال بران اقدام ننماید و با اهل آن مداخلت نکند آنرا کاره باشد
و باید که شنیدن او از گفتن بیشتر بود از حکمی پرسیدند که چرا استماع تو از نطق زیاده
است گفت زیرا که مراد و گوش داده اند و یک زبان یعنی دو چند است آنکه می گوئی می شنوی

در خصوص آداب طعام خوردن

اول دست و دهن و عینی پاک کند آنگاه بکنار خوان حاضر آید و چون برآمده
نشیند طعام خوردن مبارک است نکند مگر که سیربان بود و دست و جامه آلوده
نگردد و زیاده از سه انگشت نخورد و دهن فراخ باز نکند و لقمه بزرگ نگیرد
و زود فرو نبرد و بسیار در دهن نگاهدارد و انگشت نه لیسد و با نوان طعام
نظر نکند و طعام بنویسد و نگزیند اگر سترین طعام اندک بود بران ولوع
ننماید و آنرا بر دیگران ایشار کند و سومت بر انگشت نگذارد و نان و نمک
تر نکند و در کسیکه با او مواکله کند نه نگرند و در لقمه او نظر نکند و از پیش خود
خورد و آنچه بدهن بردمانند استخوان و غیر آن بر نان و سفره ننهد و اگر
در لقمه استخوانی یا سوسنی بود چنان از دهن بیفکند که غیره و قوت نیابد
و آنچه از دیگرے منتفر باید از تکاب نکند و پیش خود چنان دارد که اگر کسی
خواهد که لقمه طعام او تناول کند از آن منتفر نشود و چیزیے از زبان لقمه
در کاسه و بر نان نیفکند و پیش از دیگران بدست و دست باز نگیرد و اگر سیر
شده باشد تعلق نماید تا دیگران نیز فارغ شوند و اگر آن جماعت باز نگیرند
او نیز باز نگیرد و اگر چه گرسند بود مگر در خانه خود یا موضعی که بیگانهگان نباشند

و اگر در میان جمیع مباحات اقتدا به نسیب نخورد و آواز از دهن حلق
 بیرون نیارد و چون خلال کند با طریقه شود و آنچه بزبان از دندان جدا
 فرود برود و آنچه بخلال بیرون آرد مپوشد افکند که مردم نفرت نگیرند و اگر
 در میان حجت بود و رخصت کردن توقف نماید و چون دست شویدر پاک
 کردن انگشتان و اصول: خنان جمد بلع کند و همچنین در تنقیه لب و دهن
 و دندان و غرغره کند و آب دهن در پشت نیفکند و چون آب از دهن بریزد
 بدست بموشد و در دست شستن سبقت نکند بر دیگران و اگر پیش از
 طعام دست شویند شاید که نیز بان سبقت کند بر دیگر حاضران و در دست شستن

در خصوص حرکت و سکون

باید در رفتن سبکی نماید و تجلیل نرود که آن علامت طمیش بود و در تانی
 و ابطا نیز سبکی نکند که آن امارت کسل بود و مانند متکبران نخواهد و همچو زنان
 و مختلفان گفتن جنبانند و از دست فرو گذاشتن و جنبانیدن هم احترام
 کند و اعتدال در همه احوال نگاهدارد و چون می رود بسیار باز می زند که آن
 تعلل هو جوان بود و پیوسته سر در پیش ندارد که آن دلیل حزن و فکر غالب بود
 و در رکوب همچنین اعتدال نگاهدارد چون بنشیند پاسه فرو نکند و یک پا
 بر دیگر ننهد و زانو نشیند مگر در خدمت ملوک یا استاد یا پدر یا کسی که شایسته
 این جماعت بود و سر زانو بر دست ننهد که آن علامت حزن یا کسل بود و
 گرفتن کج نکند و بارش و دیگر اعضا باز سے نماید و انگشت در دهن و بینی

نگویند و از انگشت گردن و دیگر اعضا بانگ بیرون نیارند و از تن آوب و
 تنگی احتراز کنند و آب بینی بحضور مردمان نیفکنند و همچنین آب دهن و اگر ضرورت
 افتد چنان کنند که حاضران آواز آن نشنوند و بدست تنی و سر استین و دهن
 پاک نکنند و از خدوا فگنند بسیار بختب کند و چون در محفل رو و مرتبه خود
 نگهدارند و نه بالا تر از حد خود بنشینند و نه فروتر و اگر بهتر آن قوم کشیده باشند
 او بود حفظ مرتبه از وساطت شود چه هر جا که او نشیند صدر بهمانجا بود و اگر غیب
 و نه بجای خود نشسته بود چون وقوف یا بد بجای خود آید و اگر جای خود
 نیاید بجد مراجعت کند بے آنکه حفظ اسبے یا تاشاقلے از وظایف هر شود و در
 مردمان خیر و سوسے دوست برینہ نکنند و در پیش مہتران ساعد و پاسے برینہ
 نہ نمایند و از زانو تا ناف هیچ حال برینہ نکنند نہ در خلا و نہ در حضور کسی و در
 مردم سخوابد و بدبشت نیز نخواستند خاصہ اگر در خواب غلط کند چه استلقا موجب
 زیادہ شدن آن آواز بود و اگر در میان جماعتے ناس برو غالب شود
 بر خیزد و اگر تواند یا خواب رائے کند بجدیے یا فکرے و اگر در میان جماعتے
 بود و ایشان سخوابند او نیز موافقت کند یا از نزدیک ایشان بیرون آید
 و بیدار آنجا مقام نکنند و بر جملہ چنان سازد کہ مردمان را از زحمتے یا نقرتے
 نرسد و بر سچا پس و در سچ محفل گرانی نہ نماید و اگر بعضے ازین عادات
 برو و شوار آید یا خود اندیش کند کہ آنچه بسبب ہمال او بے اورالام
 آید از مذمت و ملامت زیادہ از احتمال شقت ترک آن عادت
 بود تا پرو آسان شود

باب دهم در نکاح و حسن و قبح زنان و حقوق زوج بر زوج و حقوق زوج بر زوجه و غیره

بیا آنکه رسول صلی الله علیه و آله و سلم فرمود که هر که از سنت من روی
گرداند از من نیست و نکاح سنت من است هر که مرا دوست دارد گوید سنت
من ثابت باش باید و انست فصل نکاح بسبب نواند آن است که
هر گاه بیگانه خداوند زمین را زراعت را بشاید ببنده خود دهد و تخم باو بدهد
و حیفی کا و و آلت زراعت بوسه تسلیم کند و موکل را بوی فرستد که او را
بر زراعت سیدار و دهنده اگر حرد و دارد بداند که مقصود خداوند ازین چیست
اگر چه خداوند بزبان با و نگوید ایزد تعالی رحم بیا فرید و آلت سبب شرت
بیا فرید و تخم فرزند و ریشتر مردان و سینه زنان بیا فرید و شهوات را بر مردان
موکل کرد و بر هیچ عاقل پوشیده نماند که مقصود ازین چیست چو کسی تخم ضایع کند
موکل را بچلتی از خود دفع کند از راه مقصود و فطرت گردیده باشد سوره علیه الرحمه سیکوید

نظم

برگ درختان سبز و زلف پوشیار	هر و رسته دفتریت معرفت کردگار
قطره آب منور صدق سزنگار	در سخن گوشو و قدرت پروردگار

باید که باعث تا تل و چیز بود حفظ مال و طلب نسل و اعیبه شهوت یا غرضی
دیگر از اغراض وزن صلاح شریک مرد بود در مال و قسیم او در کد خداست و
تدبیر منزل و ناسب او در وقت ثبیت و بهترین زمان زنی بود که عقل و دینت

و حکایت